

Il-Huttafa

numru 99

Lulju - Awwissu 2010

Gallozz Iswed
...fellus!

il-magazın ta' Klabb Huttaf

Hej Huttaf!

Akrobati tal-Baħar

Tliet Dniefel Geddumhom Qasir (Bottlenose Dolphin) li deheru dan l-aħħar qrib ix-xatt ta' Malta.
Ritratt ta' Chris Cachia Zammit

X'għandna?

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
Mid-dinja	4
X'nista' nara tgħid?	5
Xutt ieħor lin-natura?	5
Is-Simar	6
Dawk li jaqbzu!	7
Xalata Ċief u Dniefel	8
Swift Actiom	8
L-iSteppa	9
Agħti kultur...	10
Gallerija	10
Tgħidx hmerijiet!	11
Mill-arti ta' Pau	11
Ntiefel tan-Natura	11

editorjal

Darba kien hemm tifel iħobb jitta' l-gebel u jkisser it-twieqi. Meta qabduh u staqsewh għaliex kien qed jagħmel il-ħsara, huwa wieġeb: "Heqq, dak il-passatemp tiegħi!"

Darba kien hemm tifla li kienet tħobb tħabbat il-bibien tad-djar u titlaq tiġri. Meta fl-aħħar qabduha u staqsewha għaliex qed iddejjaq lin-nies, din wieġbet: "Hi, dak il-passatemp tiegħi!"

Darba kien hemm zaġħzugh li kien iħobb jisprejja ħafna kliem ħazin fuq il-ħitan. Meta fl-aħħar qabduh u staqsewh għaliex kien qed iħanzer il-ħitan, dan wieġeb: "Man, dak il-passatemp tiegħi, ras!"

Kemm hi skuża bla sens meta tagħmel il-ħsara u ssejħilha passatemp. L-istess jagħmlu n-nies li joqtlu l-għasafar u jgħidulu passatemp.

Iss! Jekk tħobb tagħmel il-ħsara, dak mhux passatemp imma vizzju ikrah li jrid jinqata'. F'paġna 4 taraw kif anke l-iSpanjoli fl-aħħar qed jibdeu jaqtgħu l-vizzju moqzież tal-*corrida*.

Insomma ħbieb, gawdu l-vaganzi u tixxemxux wisq.

2010 International Year of Biodiversity

Victor

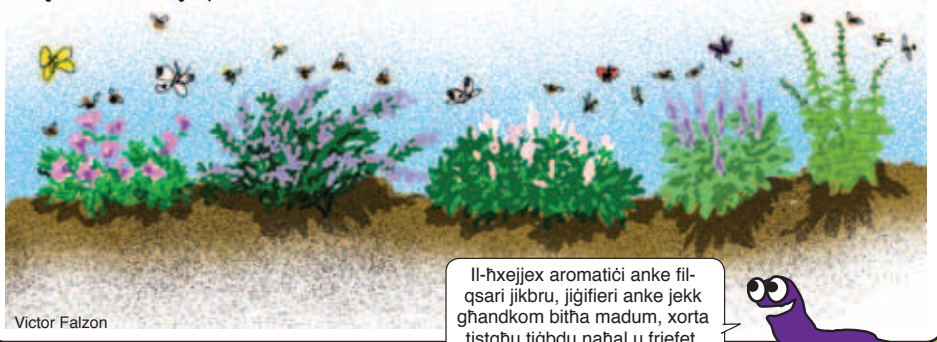
Victor Falzon

l-EDITOR

Biex ngħinu l-biodiversità...

L-aħjar mod biex tħajjar l-animali jigu fil-ġnien huwa billi tipprovdihom l-ikel. Ħafna insetti jħobbu l-fjuri, għalhekk jekk tieħdu ħsieb li jkollkom dejjem xi ħaġa bil-fjuri, ħa jkollkom ġnien iktar ħaj u interessanti.

Il-ħxejjex aromatiċi bħal Nagħniegħ, Salvja, Klin, Merdqux, Ħabaq u Plejju huma popolari għax il-weraq tagħhom jintuza mal-ikel. Ħasra li ħafna nies dal-ħxejjex ma jħalluhomx jagħmlu fjuri, imma jqaċċtu l-weraq minnu bl-addoċċ. Jekk tħallu mqar parti mill-pjanta tikber u tagħmel il-fjuri, taraw l-insetti ġejjin, għax dawn ukoll jiggennu għall-ħxejjex aromatiċi. B'hekk aħna ngawdu l-weraq u huma jgawdu l-fjuri. Armonija perfetta!

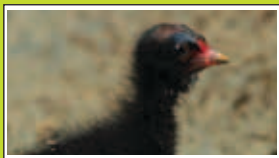

Victor Falzon

Il-ħxejjex aromatiċi anke fil-qsari jkbr, jiggifieri anke jekk għandkom biħa madum, xorta tistgħu tiġbdu nahal u friefet.

Il-Gallozz Iswed (Moorhen) huwa wieħed mill-għasafar li jbejtu f'Malta. Iħobb postijiet fejn hemm għadajjar u ħafna ħaxix twil fejn jistaħba. Fir-ritratt taraw fellus ta' Gallozz Iswed li faqqas das-sajf stess fir-riserva naturali tal-Ghadira. Kemm hu ħelu hux! Ritratt ta' Denis Cachia

il-kumitat

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio • Matthew Borg Cardona • Desirée Falzon • Victor Falzon

il-kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
tel 21347644 / 21347645 / 21347646
imejl info@birdlifemalta.org
imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
websajt www.birdlifemalta.org

il-klabb

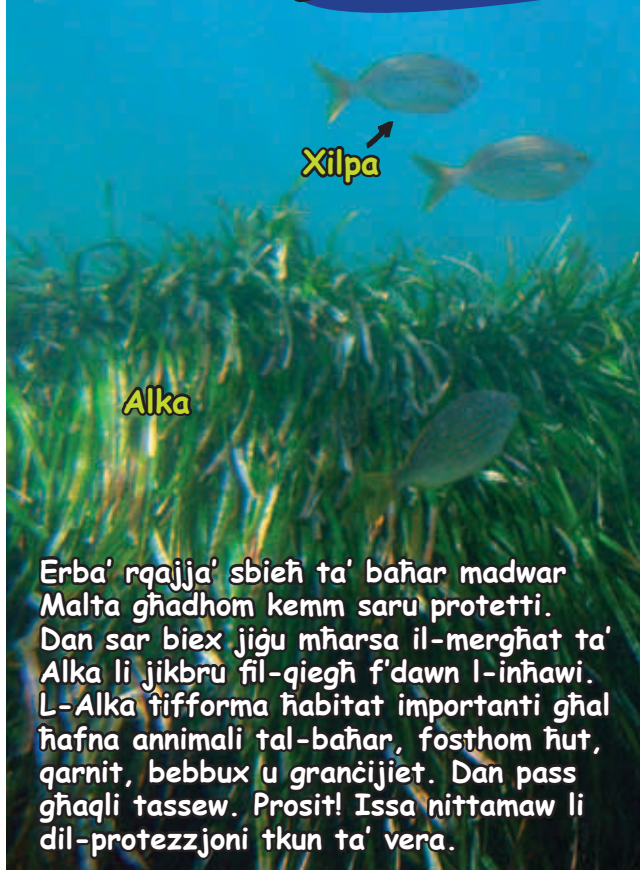
Klabb Huttaf huwa t-taqsimha ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza harġiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, mixjiet, harġgiet bil-lanċa, u naghmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xaharejn noħorġu wkoll il-magażin Il-Huttafa li l-membri jircievu d-dar bil-posta. Bħalissa fil-Klabb qegħdin xi 1100 membru. Shubija fi Klabb Huttaf hija €7 fis-sena.

©BirdLife Malta, Awwissu 2010
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

mal-faċċata

Mergħat Imħarsa!

Xilpa

Alka

Erba' rqajja' sbieħ ta' baħar madwar Malta għadhom kemm saru protetti. Dan sar biex jiġu mħarsa il-mergħat ta' Alka li jikbru fil-qiegħ f'dawn l-inħawi. L-Alka tiffirma ħabitat importanti għal ħafna animali tal-baħar, fosthom ħut, qarnit, bebbux u grancijiet. Dan pass għaqli tassew. Prosit! Issa nittamaw li dil-protezzjoni tkun ta' vera.

Tal-Vina Safra hawn!

Il-mazzarelli kollha għandhom bżonn l-ambjent tal-ilma ħelu għax dawn ibidu fih u l-frieħ tagħhom jgħixu fl-ilma. Ħafna minnhom rari jitbiegħdu wisq mill-għadajjar u n-nixxighat, u għalhekk Malta nieqsa sew minn dawn l-insetti, għax niexfa wisq għalihom.

Imma f'dawn l-aħħar snin żidna numru sabiħ ta' speċi ġodda ta' mazzarelli. Per eżempju fl-aħħar ħarġa ta' *Il-Huttafa* ġibna l-Kaħlan tal-Penz, li deher Malta l-ewwel darba f'Ġunju li għadda, fir-riserva tal-Għadira. Did-darba ħa nġibu fuq speċi oħra li wkoll m'ilhiex wisq li tfaċċat Malta. Dan huwa l-Kaħlan tal-Vina Safra (Yellow-veined Skimmer *Orthetrum nitidinerve*), li ra f'tit minnhom seħibna Arnold Sciberras fis-sajf tal-2008 hdejn għajn tal-ilma fil-Mellieħa.

Dal-mazzarell jismu hekk għax fi ġwinħajh għandu xi vini sofor. Ir-raġel (fir-ritratt) huwa blu u l-mara tkun kannella.

B'hekk issa l-lista ta' mazzarelli Maltin telgħet għal **18-il speċi**. Mhux ħażin għal gżira żgħira niexfa, hux!

Żommu għajnejkom mituħin, forsi l-ispeċi ġodda li jmiss... issibuha intom!

Runduni bir-Rimi!

Victor Falzon

Biex taraw kif intom ta' Klabb Fluttaf qed tghinuna, morru paġna 8.

Ir-Runduni reġġu għamlu suċċess dir-rebbieġha. Kif taraw mill-mappa, jidher ċar li l-inħawi ta' Tas-Sliema u San Ġiljan saru l-favoriti tar-Rundun f'pajjiżna, u bejtu fil-ventilaturi tad-djar f'diversi toroq t'hemmhekk. Dis-sena komplew jinfirxu, u issa bejtu anke San Ġwann, il-Gżira u Ta' Xbiex, u forsi anke Pembroke u Tal-Balal. Sadattant ir-Runduni tal-iMdina, tal-Mellieħa u tal-Mosta reġġu bejtu b'suċċess, u kien hemm interess ukoll f'Birzebbuga, l-iSptar Mater Dei, il-Marsa u d-Dwejra f'Għawdex.

Grazzi lil Ray Galea u lil Joe Sultana għat-tagħrif.

Żewġ bejtiet differenti ta' Rundun fi triq f'Tas-Sliema. Mid-dehra dawk il-ventilaturi bid-daħla doppja huma komdi ħafna għar-Rundun!

Ritratti mehudin f'Mejju li għadda minn Tim Micallef, membru tal-Klabb.

- Bejtu żgur
- Forsi bejtu

Tim Micallef

Tim Micallef

X'għandha mid-dinja?

Olé! Daqshekk corrida f'Catalunya!

Ftit jiem ilu l-gvern ta' Catalunya (reġjun fi **Spanja**) waqqaf il-corrida. Dan sar wara li nies li jhobbu l-animali ġabru 180,000 firma u pprezentawhom lill-gvern. X'inhil-corrida?

Il-corrida hija dik il-miżhuta drawwa tal-bullfighting. Waqt corrida, irġiel sadisti jaghtu spettaklu billi jinku u jittorturaw il-barrin, u fl-aħħar joqtluhom waqt li l-udjenza jċapċpu bħal boloh.

Fi Spanja t-tortura tal-barrin għadha popolari. Kull sena fi Spanja jsiru iktar minn 1000 corrida, u kull sena jmutu iktar minn 11,000 barri b'dal-mod barbaru.

Imma issa f'parti minn Spanja n-nies xebghu b'dil-kattiverija. Aħna nisperaw li ftit ftit din tinfirex mal-pajjiż kollu u l-corrida tinqata' kullimkien. Olé!

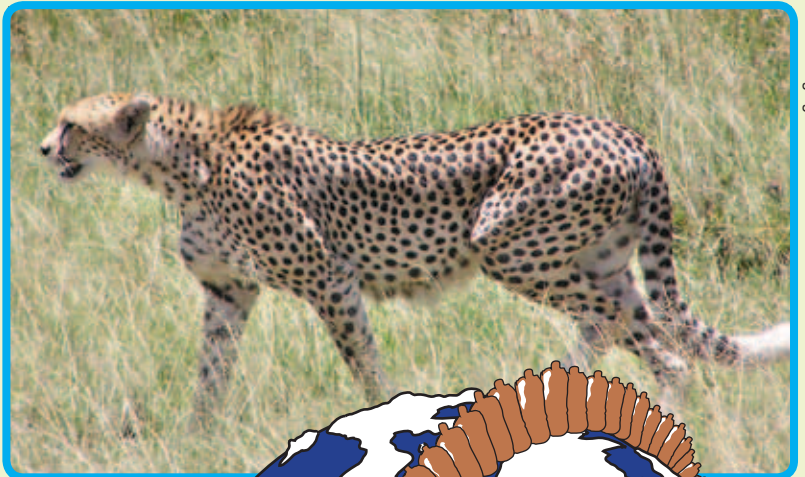
Dar ġdida għaċ-Ċita?

Fi-**Indja** bi hsiebhom jerġgħu jdaħhlu ċ-Ċita! Dari ċ-Ċita kienet komuni fl-Indja, imma nqerdet bil-miżhuta kaċċa. Illum fid-dinja baqa' biss xi 10,000 Ċita, u dawn kważi kollha jgħixu l-Afrika.

Issa l-Indja iddeċidew li jitolqu numru minnhom fi tliet riservi naturali kbar f'Rajasthan u f'Madhyar Pradesh. Kif naħseb tafu, iċ-Ċita hija l-iktar animal tal-art li jigri, kapaċi tilhaq heffa ta' 100km fis-siegħa. Naturalment, animal bħal dan irid hafna art fejn jgħix.

Nisperaw li l-proġett taċ-Ċita jirnexxi, mhux bħall-proġett biex isalvaw lit-Tigra, li ftit ftit qed tinqered mill-Indja.

Alison Buttfield

Waw! Mela kieku minn Marsaxlokk saċ-Ċirkewwa tigrha fi kwarta!

U kemm johdulha ritratti l-ispeed cameras!

5 miljun tank żlieg!

F'April li għadda sploda bir taż-żejt li kienu qed iħaffru f'qiegħ il-baħar tal-Gulf of Mexico. Minnu harġu gliegħ ta' żejt, li baqa' jiżbroffa tliet xhur shaħ! Sa ma nrexxielhom isodduh, leħqu harġu fil-baħar xi 4,900,000 'tank żejt! Iż-żejt niġġes il-baħar u rvina hafna xtut sbieħ mimlijin natura - ħut, għasafar, flora, fkieren tal-baħar. U għadhom ma jafux xi hsara saret lill-ħajja ta' qiegħ il-baħar. Dan kien l-ikbar diżastru ambjentali fl-istorja tal-iStati Uniti, li fih mietu wkoll 11-il ruħ. U kollu minħabba l-kilba għall-flus.

Biex jiffrankaw il-flus, il-kumpanija taż-żejt (BP) li kienet qed tħaffer ma għamlitx l-affarijiet kif suppost.

U ara x'gara!

Pellikan Kannella, wiehed minn eluf ta' vittmi tad-diżastru.

Skont il-kalkoli tiegħi, biż-żejt li nxtered fil-Gulf of Mexico kont timla 390 miljun flixkun taż-żewġ litri, biżżejjed biex tagħmel ringiela fl-ixx ta' ddur id-dinja!

Ftakar!

Għasafar tal-Ghana

Dal-poster għalik jekk iġġedded il-miżata fi Klabb Fluttaf.

Cool!

X'Nista' Nara Tghid?

jikteb Jason Aloisio

Hawnhekk hawn li r-runduni jorqdu waqt li jtiru!

Naf, il-bierah ippruvajtha...

Ir-Rundun Kannelli

Pallid Swift

Apus pallidus

Għasfur li f'it nies jafu bih huwa r-Rundun Kannelli. Ma jispikkax għax jixbaħ haġna lir-Rundun fid-daqs, fl-għamla, fl-għajta u fil-kulur, imma huwa f'it iktar ċar. Għalhekk mhux se tarah itir u tagħrfu f'ħakka t'għajn, għax biex tagħrfu minn Rundun komuni trid tarah f'dawl tajjeb u mill-qrib. Bħal dejjem, l-esperjenza fil-berdwoċing tgħin haġna. F'Malta jidher mir-rebbiegħa sal-ħarifa u hu inqas komuni mir-Rundun.

Ir-Rundun Kannelli jbejjiet fl-artijiet madwar il-Mediterran u jqatta' x-xitwa fl-Afrika, l'isfel mid-Deżert Saħara. Il-bejta jibniha kemm mal-bini kif ukoll mas-sisien u l-irdumijiet. F'Malta qatt ma kellna rekords ta' bejtiet tiegħu, imma f'it snin ilu nstabiet l-ewwel ²kolonja żgħira fis-sisien tad-Dwejra f'Għawdex. Jidher li bil-mod il-mod qed jinfirax ukoll f'Malta.

Hawn min, għax hekk jaqbillu, jgħid li f'Malta ma jistgħux ibejtu għasafar, u jgħibu kull skuza: bini, storbju, is-sħana tas-sajf. Haġa waħda jinsew isemmu: il-qerda li għib il-kaċċa! Għax oħroġ il-għaġeb, malli waqfet il-kaċċa fir-rebbiegħa f'dawn l-aħħar tliet snin, il-lista tal-għasafar li jbejtu f'Malta twalet għmielha.

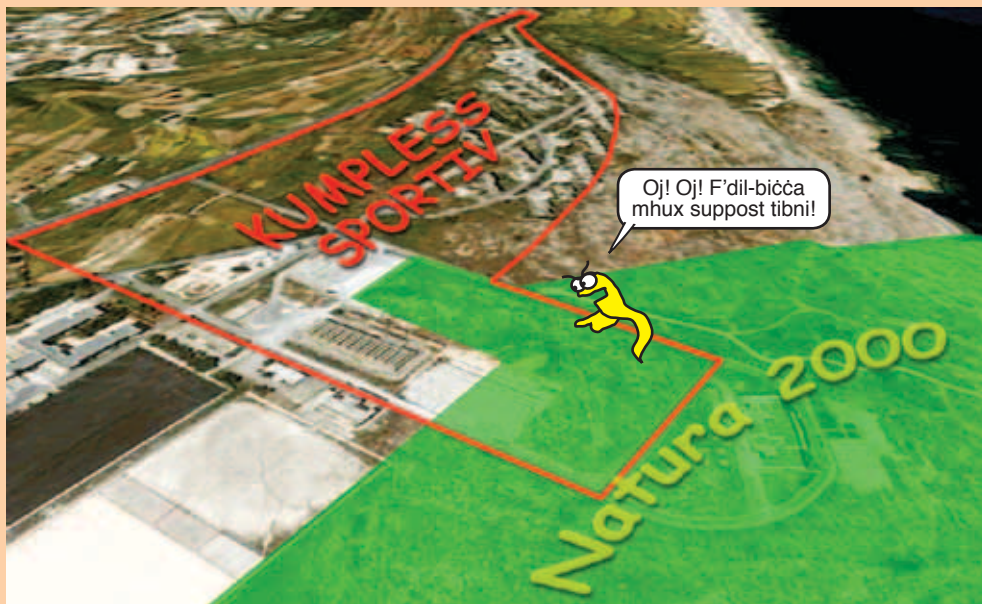
F'it ilu smajna li ha jibnu kumpless sportiv kbir f'Baħar iċ-Ċagħaq. Li nżidu l-faċilitajiet sportivi huwa tajjeb għax l-isport sabiħ, imma meta jkun proġett kbir trid toqgħod attent haġna fejn se tibnih. Speċjalment f'pajjiż daqs tikka bħalma hi Malta!

Fl-art fejn għażlu diġà hemm xi bini ikrah, u tajjeb li jneħħuh. Imma haġna mill-art hija beraħ u natura, u hemm parti li hija anke Sit Natura 2000. Meta post ikun Sit Natura 2000 jgħid li jkun imħares bil-liġi għax ikun importanti għan-natura.

Allura jekk hi art protetta, kif ha jibnu fuqha? Protetta jew mhix protetta? Min iħobb in-natura għandu raġun jinkwieta.

U iktar inkwetajna meta smajna li parti mill-proġett mhux ha jkun veru għal-isport, imma ha jibnu fih 300 dar. Bla sens!

Xutt Ieħor lin-Natura?

Oj! Oj! F'dil-biċċa mhux support tibni!

Mappa ta' parti minn Baħar iċ-Ċagħaq. Il-linja l-ħamra turi fejn se jinbena l-kumpless sportiv. Il-parti l-ħadra hija Sit Natura 2000. Kif taraw, l-aħmar jaqbeż għol-aħdar!

SERVIZZ TAL-AMBULANZA
għall-annimali abbandunati

B'XEJN 24 SIEGHA
KULJUM 21224001
Għawdex 9947 5199 - 9980 7067

www.birdinginmalta.com

Thobb l-għasafar? Mela żur il-websajt **Birding in Malta** għal tagħrif u ritratti fuq l-għasafar ta' Malta, u anke postijiet tajbin għall-berdwoċing. Dil-websajt holquha Nicholas Galea u Steve Zammit Lupi, żgħażaġħ berdwoċers u membri ta' Klabb Fluttafa.

¹ **sies**. Tip ta' rdum li jaqta' dritt, wieqaf u għoli. Haġna mix-xatt tal-Punent u n-Nofsinar ta' Malta huma sisien.

² **kolonja**. Grupp ta' annimali li jgħixu jew ibejtu flimkien jew viċin haġna ta' xulxin.

F'Is-Simar mhux sigar biss hemm, imma hemm ukoll għadira mdawra b'ħafna qasab u pjanti oħrajn li jħobbu l-ilma.

Ritratt ta' Jason Aloisio

Is-Simar

Riserva naturali bis-sens!

Victor Falzon

Fil-Bajja tax-Xemxija, 'il ġewwa mit-triq prinċipali, hemm medda art ħadra maqtugħa għaliha. Din hija r-riserva naturali tas-Simar,

X'fih speċjali s-Simar? Ħaġa li hemm f'Is-Simar li f'Malta hija rari ħafna hija 'għadira permanenti. Din l-għadira tagħmel il-post interessanti għall-ħajja għax, kif tafu, kull ħaġa ħajja trid l-ilma biex tgħix.

Minħabba dan l-ilma, fir-riserva naturali jikbru diversi pjanti tal-ilma, speċjalment **Qasbet ir-Riħ**. Is-Simar hemm meded shaħ ta' qasab, li jiffirma *reedbed*. Dan ukoll huwa ambjent rari f'pajjiżna.

Minbarra qasab hemm ukoll mijiet ta' sigar. Ħafna minnhom tħawlu xi 15-il sena ilu u issa kibru sew u joffru kenn, dell, frisk u ikel għal diversi animal. Fost is-sigar tas-Simar hemm **Żebbuġ**, **Luq** u **Bruk**. Il-Bruka hija sigra li tiflaħ ħafna għar-raxx tal-baħar.

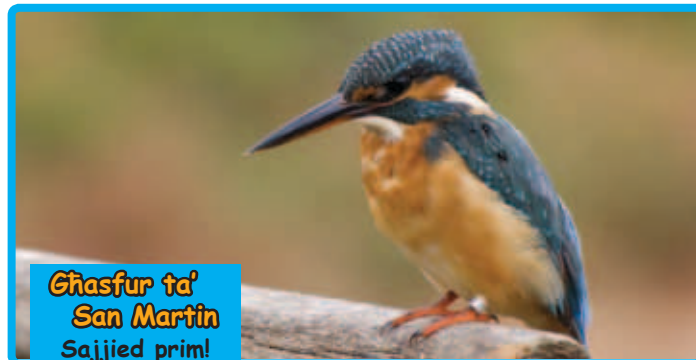
Skont l-ambjent issib l-għasfur. Il-meded tal-qasab jiġbdu lejhom għasafar bħar-**Russett tas-Sigar**, ir-**Russett Aħmar**, il-**Gallozz tax-Xitwa**, id-**Durrajsa tal-Qasab**, il-**Bufula Prima** u l-**Bufula tal-Qasab**. Dawn kollha jidhru spiss f'Is-Simar, naturalment skont l-istaġun tagħhom. Hemm minnhom mhux biss iżuru s-Simar, imma anke jbejtu fir-riserva.

Fil-ilma stess jgħix il-**Buzaqq**, huta rari ħafna f'Malta għax tgħix fl-għadajjar (li kif għedna, ma tantx għandna minnhom). Il-Buzaqq hija l-huta nazzjonali ta' Malta: forsi għalhekk iħobbuha tant ir-**Russett Griż**, l-**Agrett Abjad** u l-**Blongun Żgħir** li jzuru l-post kull sena!

Dawn huma biss ftit ħafna mill-biodiversità li jagħmlu s-Simar kalamita għan-naturalist. Imma tiskanta, 20 sena ilu, ma kien jeżisti xejn minn dan! Mela x'gara? Gara li daħlet il-BirdLife fl-istorja!

Li ma kinitx il-BirdLife, Is-Simar ma jeżistix. Is-Simar huwa t-tieni riserva naturali li l-BirdLife ħolqot (wara l-Ghadira). Qabel ma beda x-xogħol fl-1992, is-Simar kien roqgħa skart, ġrieden u drenaġġ. Imma wara ħafna ħsieb, xogħol u spejjeż, dal-proġett irnexxa. Is-Simar jurina li jekk nagħtuha ċans, in-natura ma tinsiniex!

Illum Is-Simar jiġbed lejha mhux biss natura, imma anke studenti, għalliema u publiku. Min jaf kemm minnkom diġà żortuh ma' tal-iskola.

Għasfur ta' San Martin
Sajjied prim!

Avon Tanti

Simar Nigġież
Ir-riserva msemmiya għalih!

Victor Falzon

Finijiet ta' ftuħ. Is-Simar jiftaħ għall-iskejjel fil-ġranet kollha tal-iskola. Nhar ta' Sibt u Ħadd jiftaħ ukoll għall-publiku minn Novembru sa Mejju mill-10am sa 4pm. Dħul bla ħlas. Ikun hemm ukoll min idawwarkom. Bla ħlas ukoll!

Ġurat tad-Deżert

Ġurat tad-Dlil

Dawk li jaqbżu!

Ħafna nies jibżgħu mill-ġurati għax jgħidu jagħtu s-sikkina. Imma din ħrafa għax il-ġurati lanqas biss jafu jiddefendu rwieħhom. Meta jaraw il-periklu, l-ewwel jippruvaw ma jiċċaqalqux biex ma jidhrux. Jekk il-kamuflixa ma jaħdimx, jaħarbu billi jtiru jew jaqbżu. Tibżgħux mill-ġurati, ħbieb!

Kaħlani tax-Xagħri

Grillu tar-Ramel

F'Malta għandna iktar minn 40 speċi ta' ġurati u kuġini tagħhom. Hemm minnhom komuni ħafna, oħrajn rari immens. Hemm dawk li joħroġu bi nhar, u dawk li joħroġu bil-lejl. Ta' bil-lejl ngħidulhom **GRILLI** (bl-Ingliż crickets) u s-soltu dawn tagħrafhom għax ikollhom antenni twal. Għalhekk uħud minnhom jisimhom **BUQRUN**.

Buqrun Aħdar

Buqrun Baqri

Xalata Ċief u Dniefel

Jirrapporta
Tim Micallef

Denfil Komuni

Il-harġa ta' Klabb Fluttaf bil-lanċa saret is-**Sibt 10 Lulju 2010**. Iltqajna fis-6.30pm iċ-Ċirkewwa fejn Kathleen Mamo u Ray Vella spjegawlna kif iċ-Ċief jingemghu f'rafts filghaxija qabel ma jidhlu fil-bejtiet fl-irdum. Ftit wara s-7pm tlaqna b'żewġ laneċ għal taht Ta' Ċeñċ.

Bdejna naraw l-ewwel qtajja' ta' Ċief malli dhalna fil-fliegu t'Għawdex. Meta wasalna 'l barra minn Mgarr ix-Xini uħud minna lemhu xi dniefel jgħumu madwar il-lanċa, li bdew ukoll jaqbz u viċin tagħna.

Dawn kienu l-ispeċi Denfil Komuni (Common Dolphin). Waqt li komplejna nersqu lejn Ta' Ċeñċ rajna hafna Ċief jingabru f'rafts. Waħda mill-laneċ kienet ftit iżjed 'il ġewwa taht is-sies u għalhekk kienet imdawra biċ-Ċief itir viċin, waqt li l-lanċa l-oħra kellha iżjed dniefel madwarha. Meta dorna lura għaċ-Ċirkewwa għaddejna minn hdejn diversi rafts kbar ta' Ċief u konna fortunati li ergajna rajna d-dniefel.

Għal hafna minn dawk li ġew din kienet l-ewwel esperjenza tagħhom li jaraw iċ-ċief, imma kienet esperjenza unika għal kulhadd li tara d-dniefel daqshekk qrib tiegħek.

Ċiefa

Chris Cachia Zammit

Swift Action Proġett għar-Rundun

Tiftakruha l-Mixja Maratona ta' Marzu? Kif qrajtu fl-aħħar harġa tal-magażin, il-flus li konna ġbarna dakinhar diġà nfaqna minnhom biex għamilna hafna kaxxi għall-bejtiet tar-Rundun. Issa dawk il-kaxxi qed nibdew inwaħħluhom.

Ir-Rundun iħobb ibejjet f'postijiet għoljin, għalhekk il-kaxxi qed inwaħħluhom ma' bini għoli, bħal knejjes u torrijiet. Il-holma tagħna hi li s-sena d-dieħla xi Runduni jithajru jbejtu f'dawn il-kaxxi. B'hekk Klabb Fluttaf inkunu tajna daqqa t'id oħra biex inżidu l-biodiversità f'pajjiżna. Kif taraw mir-ritratti, ix-xogħol ta' twaħhil beda.

Nixtiequ ngħidu grazzi lil Jason Aloisio li qed jiehu ħsieb dal-proġett; u lil David Attard, John Borg, Michael Falzon u Ray Vella tal-għajnuna tagħhom. Grazzi wkoll lil Mario Camenzuli mill-Kummissjoni Ambjent tal-Knisja, li magħhom il-BirdLife qed tmexxi dal-proġett eċitanti.

Ray Vella mperreċ fuq it-turretta tat-Torri l-Aħmar biex iwahhal erba' kaxxi. Kien riħ xi haġa dakinhar!

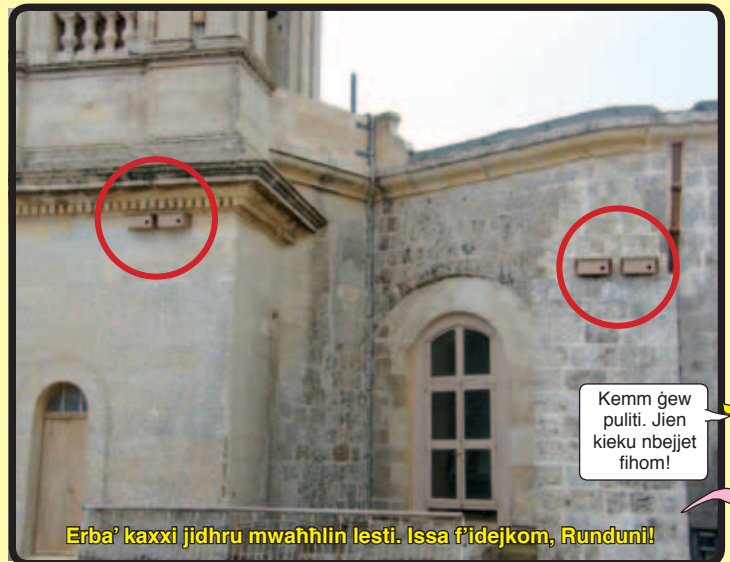

Tnejn mill-kaxxi jidhru mwahħlin max-xifer tat-turretta.

Victor Falzon

John Borg qed iwahhal waħda mill-kaxxi mal-hajt tal-Kunvent tal-Karmelitani fl-IMdina.

Erba' kaxxi jidhru mwahħlin lesti. Issa f'idejkom, Runduni!

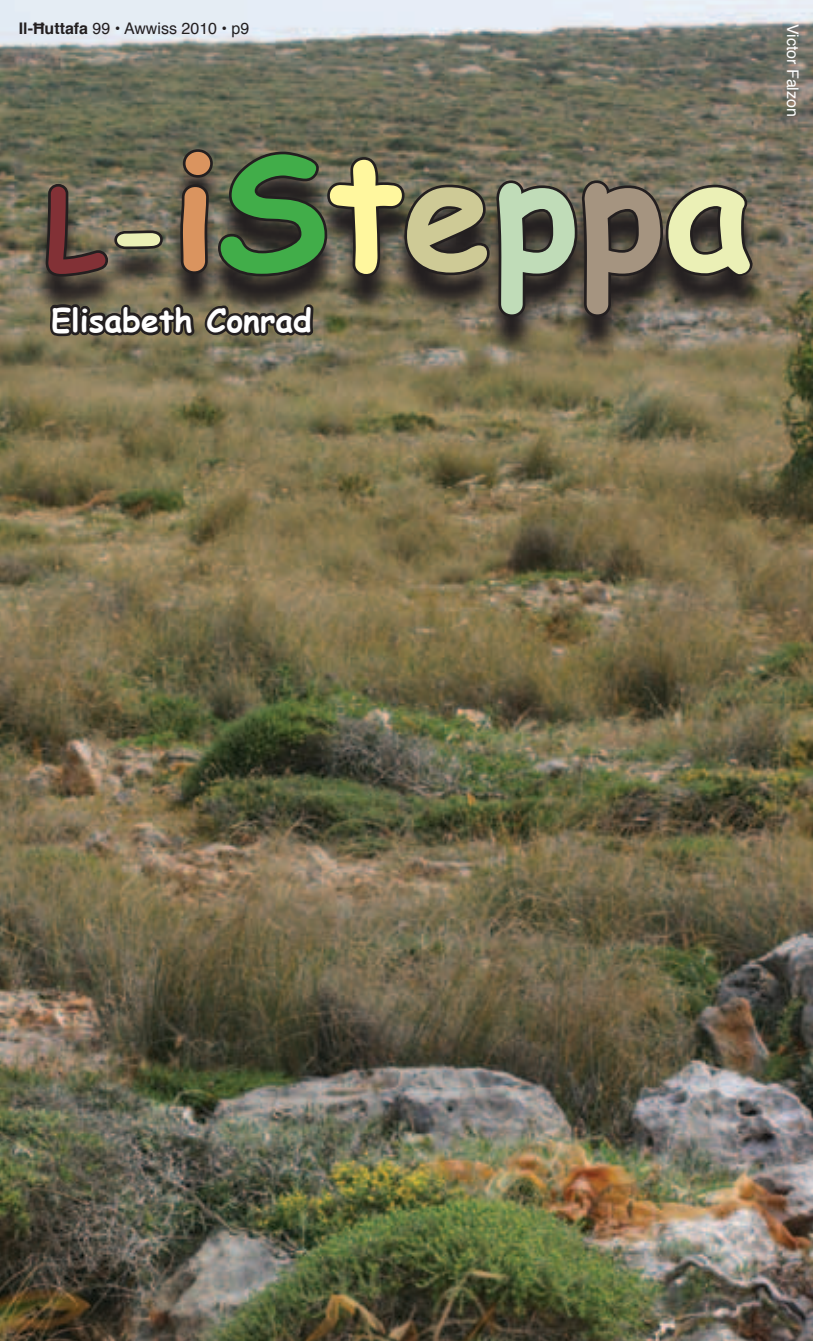
Kemm ġew puliti. Jien kieku nbejjiet fihom!

Jason Aloisio

L-iSteppa

Elisabeth Conrad

Medda art steppa bil-blat. Kif taraw jikber fiha ħafna ħaxix. IL-weraq niexef kannella ħamrani huwa tal-Għansar.

X'jikber fl-isteppea?

Fl-isteppea ma nsibux sigar jew arbuxxelli kbar. L-ambjent tal-isteppea nsibuh f'postijiet b'ħamrija baxxa, u li spiss ikunu wkoll mikxufin għall-irjeh. Għalhekk f'dan l-ambjent diffiċli jkempaw pjanti kbar, u nsibu l-iktar *grasses* u pjanti baxxi. Hemm diversi tipi ta' steppa. Insibu per eżempju steppa li tifforma fuq it-tafal. F'din jikbru, fost oħrajn, ħaxix bħall-**ħalfa** u l-**Barrum tax-Xagħri**. Tip ieħor ta' steppa hija dik iddominata mix-xewk, fejn jikbru pjanti bħas-**Sajtun**.

Fost il-pjanti tal-isteppea nsibu diversi annwali. Dawn huma pjanti li jgħaddu ċ-ċiklu kollu ta' ħajjithom fi staġun jew sena waħda: jinbtu, jikbru, jagħmlu l-fjuri u ż-żerriegħa, u jmutu.

Insibu wkoll dawk li nsejġulhom umbelliferi. Kif taraw, il-kelma *umbelliferi* tixbaħ il-kelma *umbrella*. Fil-fatt jekk tħarsu lejn, per eżempju, iz-**Zunnarija Selvaġġa** jew il-**Bużbież** (it-tnejn huma umbelliferi), taraw li l-fjuri jkabbruhom f'bukketti qishom umbrelel.

Hemm ukoll dawk li ngħidulhom ġeofiti, pjanti li jgħixu għal tul ta' żmien, però li jgħaddu parti miċ-ċiklu ta' ħajjithom taħt l-art, permezz ta' basal jew gheruq ħoxnin. Żewġ ġeofiti komuni huma l-**Berwieq** u l-**Għansar**.

Kollox niexef?

Jekk taraw steppa bħalissa, fl-eqqel tas-sajf, faċli taħsbuha ambjent fqir u bla ħajja. Dan għaliex fis-sajf ħafna pjanti ġeofiti jnixxfu l-weraq kollha u jibqgħu ħajjin biss il-partijiet li jkunu moħbijin taħt il-ħamrija. Dawn il-partijiet iservu ta' ħażna ta' enerġija għall-pjanta, li b'hekk tibqa' ħajja. Kif appena tidhol ix-xitwa malajr taraw l-isteppea terġa' tieġu l-ħajja, hekk kif dawn il-pjanti jtelligħu weraq ġdid.

U animali?

Fost l-animali tal-isteppea nsibu xi speċi ta' ġurati li diffiċli immens tarahom, per eżempju l-**Gurat ta' Rasu Twila**. Dan għaliex il-ġurati għandhom kamuflax tajba ħafna. Minħabba li fl-isteppea ma tantx hemm fejn tistaħba, it-trikk tal-kamuflax iservihom ħafna lill-animali! Żewġ ghasafar li jħobbu l-isteppea huma l-**Bilbla** u l-**Alwetta**. Meta jtiru tarahom u tismagħhom, imma kif ipogġu fl-art... jisparixxu!

Joe Sultana

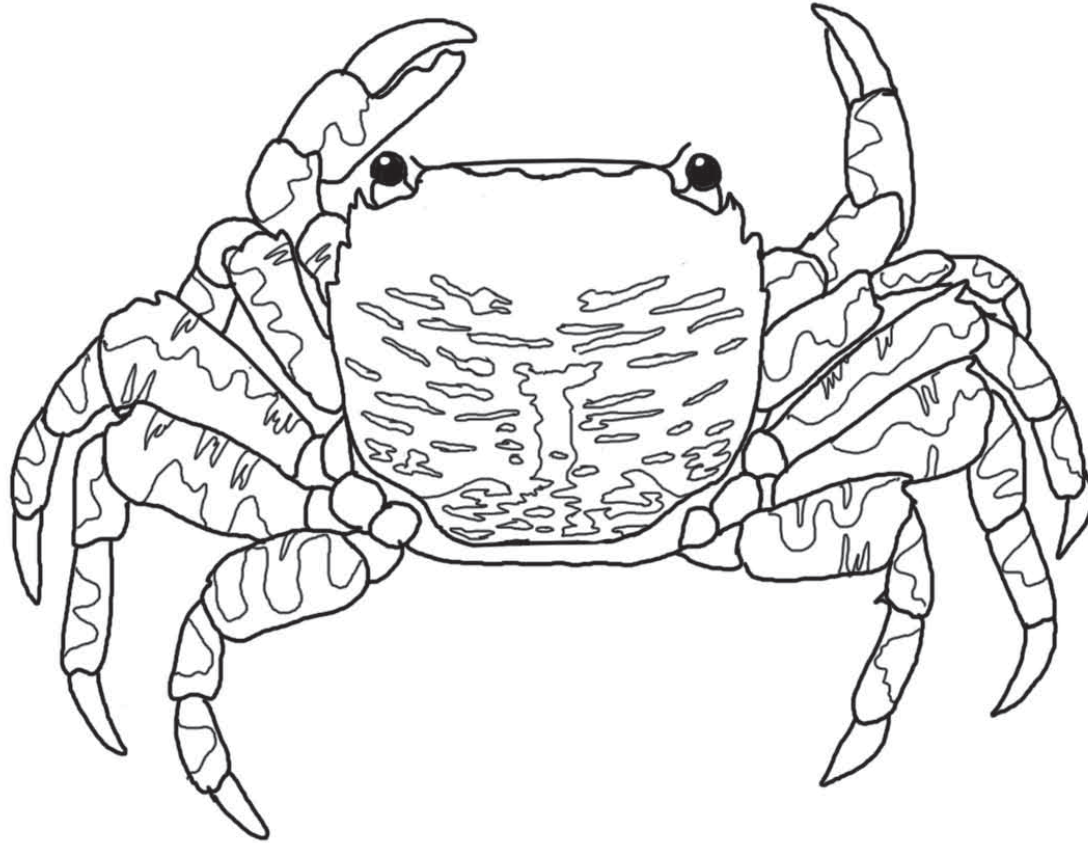
IL-Bilbla u l-fieles tagħha jkunu kulur il-ħaxix niexef!

Fejn qiegħda?

F'Malta għandna kemm trid irqajja' ta' steppa. Ħafna minnha ffurmat meta l-għelieqi ntelqu u ma baqgħux jinħadmu.

L-isteppea tifforma b'mod naturali, imma tista' wkoll tifforma f'ambjent bħal makkja jew xagħri li għal xi raġuni jitlef ħafna mill-pjanti tiegħu. Dan jista' jiġri per eżempju jekk ikun hemm nirien li jeqirdu l-pjanti kollha u l-art tinkixef u l-ħamrija titkaxkar bir-riħ u x-xita. L-isteppea tista' wkoll tifforma f'postijiet fejn jittieħdu l-animali biex jirgħu, jew fuq art agrikola li ma baqgħetx tinħadem.

Victor Falzon

Meta mmorru nghumu niftakru li xatt il-bahar huwa d-dar ta' hafna annimali zghar bhall grancijiet. Biex niehdu pjacir m'hemm x ghalfejn nahqru jew noqtlu dawn l-annimali. Ghandna nhalluhom bi kwiethom, u ghandna nhalluhom l-ambjent taghhom nadif u sabih kif sibnieh.

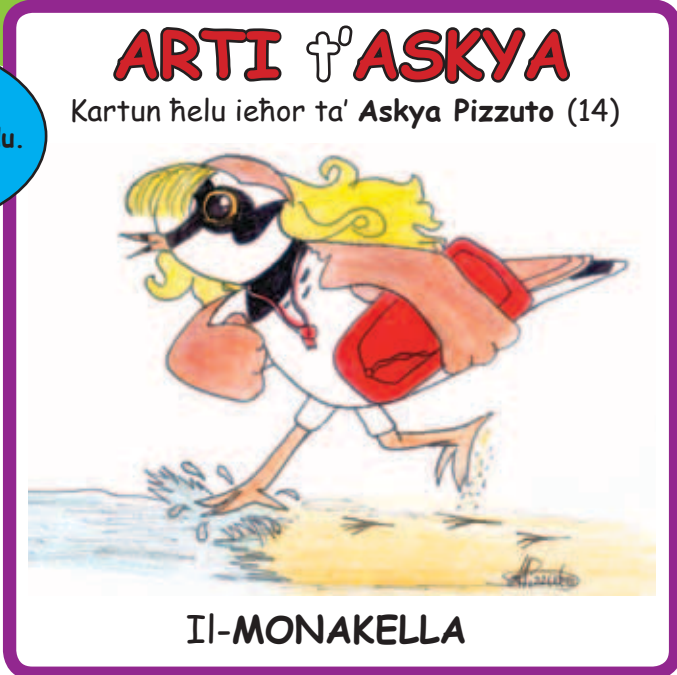
Agħti kulur lil dal-granċ gustuż!

GALLERIJA

Ibagħtulna t-tpingijiet u r-ritratti li tiegħu. Basta tan-natura.

Ajkla Rasha Bajda
Luca Zammit 8

ARTI t'ASKYA
Kartun ħelu ieħor ta' Askya Pizzuto (14)

IL-MONAKELLA

Papoċċi ta' Malta
Chaanah Muscat 13

Merill
Lara Castillo 10

Famran
Abigail Magro 10

Il-Famran huwa wiehed mill-iktar mazzarelli komuni f'Malta, speċjalment fir-rebbiegħa. Ir-ragel ikun aħmar, u l-mara tkun hadranija. Jiġifieri din mara.

Tgħidx ħmerijiet!

Desirée Falzon iddur dawra ma' xi ħmerijiet li nisimgħu fuq l-animali.

Il-friefet il-lejl huma għomja!

Lanqas xejn! Veru li l-friefet il-lejl għandhom għajnejhom żgħar ħafna, imma dawn xorta jużawhom, u jużawhom biex jaraw f'ħinijiet meta ma tantx hemm dawl, jiġifieri mal-għabex, matul il-lejl, u mas-sebħ. Fil-biċċa l-kbira, il-friefet il-lejl għandhom sens tas-smiġħ straordinarju, u iktar jużaw dan milli l-vista biex isibu t-triq u l-priża fid-dlam ċappa. Imma dan ma jfissirx li huma għomja!

Bl-Ingliż jgħidu "blind as a bat", imma min ivvinta din is-*simile* naħseb ma kienx jifhem fil-friefet il-lejl!

Hemm grupp ta' friefet il-lejl kbar jgħidulhom *fruit bats*. Dawn itiru bi nhar, jieklu frott, għandhom għajnejn kbar u jaraw tajjeb. Il-*fruit bats* jgħixu kważi kollha f'artijiet 'tropikali, u Malta ma jiġux.

Pipistrell Nanu
Wieħed mill-friefet il-lejl ta' Malta.
Jisma' ħafna, imma jara wkoll!

John Borg

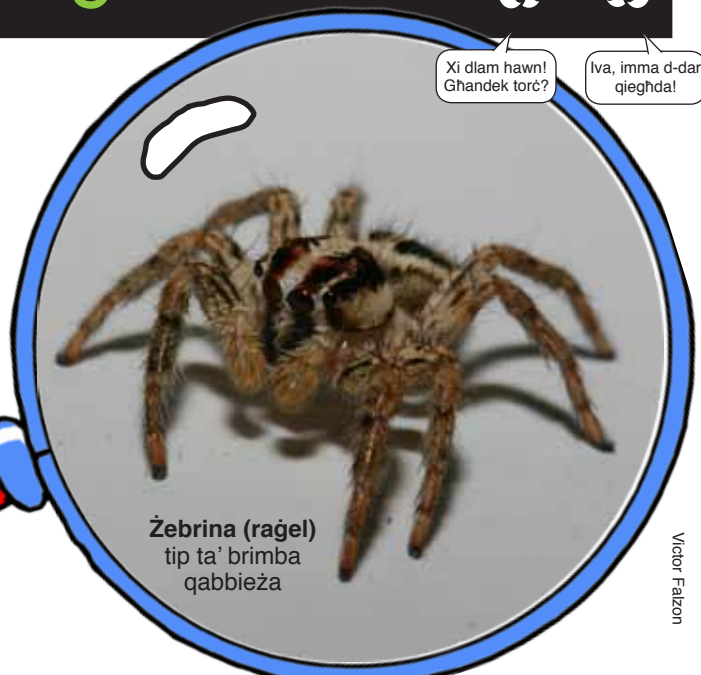

Ntietef tan-Natura 3

Ħarsa lejn xi animal żgħar madwarna

Il-Qabbieża

Il-brimb kollu jagħmel il-ħarir, imma mhux kollu jibni l-għanqbut. Hemm grupp ta' brimb żgħir ngħidulu **brimb qabbiež** (bl-Ingliż *jumping spiders*). Dawn jaqbd u l-priża mhux fix-xibka imma billi jersqu lejha u jaqbzu fuqha. Biex jagħmlu hekk iridu vista tajba. Għalhekk il-brimb qabbiež għandu erba' minn għajnejn kbar u jħarsu 'l quddiem. Bis-saħħa tagħhom il-brimba tikkalkula tajjeb kemm tkun bogħod jew viċin il-vittma tagħha. F'Malta għandha xi 20 speċi ta' brimb qabbiež. Uħud minnhom, bħaż-Żebrina, spiss narawhom mal-ħitan tad-djar tagħna. Jekk taraw waħda tagħtuhiex fastidju. Anzi, osservawha bil-kwiet u forsi tarawha taħta xi dubbiena.

Zebrina (raġel)
tip ta' brimba qabbieža

Xi dlam hawn!
Għandek torċ?

Iva, imma d-dar
qiegħda!

Victor Falzon

¹artijiet tropikali. Artijiet fl-inhawi shan tad-dinja, jiġifieri fil-parti l-wiesgha tal-pjaneta.

BOV Young Savers Account

aħna ngħinuk tfaddal

Faddal il-flus li taqla' permezz tal-**BOV Young Savers Account** u gawdi minn:

- Karus b'xejn meta tkun faddalt €100 fil-kont
- Rati vantaġġjużi ta' imghax fuq il-flus li ġġemma'.

www.bov.com customercare@bov.com 2131 2020

BOV

Bank of Valletta

Impenn lejn is-Suċċess tiegħek